

Iran's Foreign Policy Scenarios in the Transitioning International Order

Mahdi Zadeh ali

Corresponding Author, PhD Student, Political Science, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Email: m.zadehali@edu.ikiu.ac.ir

 0009-0009-6168-0752

Mahdi Zibaei

Associate Professor of Political Science, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Email: zibaei@soc.ikiu.ac.ir

 0000-0001-5600-8552

Hakem Ghasemi

Associate Professor of Political Science, Faculty of Social Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Email: ghasemi@soc.ikiu.ac.ir

 0000-0001-8714-8611

Abstract

The transition in the international order represents one of the most significant transformations influencing the behavior, interests, and power dynamics of countries across the globe. This shift is not merely a change in political leadership or economic policy; it signifies a fundamental reconfiguration of how states interact, prioritize their objectives, and assert their influence on the world stage. Among the various factors contributing to this transition, two key elements stand out: the collapse of the Soviet Union and the concurrent rise of China as a global power. Together, these events mark what is arguably the most pivotal turning point in international politics since the end of World War II.

This research focuses on examining the multifaceted impact of these significant changes on Iran. As a country with rich historical and cultural significance, and situated in a region often described as a geopolitical fault line, Iran's response to the shifting dynamics of international power is critical for understanding broader regional stability and global interactions. This study will delve into how Iran navigates its relationships with great powers, adapts its foreign policy in response to the rise of China, and contends with the implications of a potentially multipolar world where its interests may align or clash with those of other nations.

By analyzing Iran's position within this transformed international order, the research aims to shed light on not only the challenges the country faces but also the opportunities that may arise from its engagement in a rapidly changing global landscape. Through this exploration, it seeks to contribute to the broader discourse on international relations and the evolving nature of power in the 21st century.

Research Question: "What scenarios will the competition between China and the United States create for the future foreign policy of the Islamic Republic of Iran?"

Research Hypothesis: The process and outcome of U.S.-China competition will open strategic arenas before the Islamic Republic of Iran. This, in turn, will create distinct scenarios for Iran, among which choices must be made. These choices will determine the capacities and possibilities of Iran's foreign policy.

Methodology: This study aims to explore this hypothesis through the lens of power transition theory and future studies models. In this theoretical framework, the international order arises from the interaction of power dynamics, interests, and the satisfaction of actors, which create a hierarchical structure. At the top of this system are major powers that derive the most satisfaction from the current situation. Following them are emerging powers, which, with the rapid growth of their power indicators, seek to increase their share and influence in the global order. In this context, the stability of this system is based not only on the number of satisfied countries but also on the overall power and interests of all actors within this order. Therefore, when one of the emerging great powers reaches a level of capability and growth comparable to that of the dominant power and is dissatisfied with the status quo, the likelihood of conflict and challenges with the dominant power will increase. In such circumstances, the risk tolerance of both sides in maintaining or changing the existing order will determine future trends.

Understanding future perspectives requires the use of scenario writing in future studies to incorporate changes in the structure of the international system and the dynamics of actors' actions into a dynamic depiction of potential futures. By employing this method and drawing on theoretical data from power transition theory, three scenarios for the future of the international order are outlined:

Continuation of the existing order.

Confrontation between the two powers leading to a decisive war.

Change of the dominant power and the establishment of a new order.

Results and discussion: While these three potential futures present three different forms of relations among great powers, there is a fundamental commonality among them: contrary to perspectives based on the external appearances of order—such as norms, customs, and formal and informal institutions—the fundamental rule of "unequal and hierarchical distribution of power among countries" is a common element in all three scenarios. It is also clear that the two scenarios of the continuation of the existing order and its change depict simple and understandable forms of the future. However, the second scenario, involving a confrontation in a decisive war, is the most complex situation, yet it is not a stable situation and will ultimately lead to a pathway for either transformation or the continuation of the international order. This is the context within which Iran's foreign policy must align itself in its future outlook.

In this context, Iran faces two general choices. First, it can engage as an actor in the international order, adjusting its relations with great powers by accepting the established rules. Second, as a revolutionary state that views this order as unjust—seeing it as a hierarchical structure based on power—Iran can oppose the prevailing logic, rules, and practices both implicitly and explicitly. While the second choice is straightforward, it carries significant costs. Ultimately, this

approach may prevent Iran from leveraging the opportunities presented by the transitional period, leaving it vulnerable to challenges from the dominant power in the order, whether that be the U.S. or China.

If Iran opts to participate in the international order, its choices and policymaking will influence its position in either of these futures, as well as the benefits and drawbacks it may encounter. From a policymaking perspective, three behavioral models can be envisioned for Iran's role during this transitional period: first, participation in the U.S. plan; second, indecision or neutrality; and third, participation in the Chinese plan. These approaches, combined with potential future scenarios, will shape Iran's strategic choices in this period, ultimately defining the framework for its strategic decisions.

Among Iran's strategic options, two are identified as potential losses or mistakes. The first is engaging with the Chinese plan without a thorough assessment of the international system, particularly when conditions are not conducive to a hegemonic shift. The second is aligning with the U.S. plan at a time when U.S. hegemony is in decline.

Additionally, two similar options arise from Iran's inaction during this transitional period. In both scenarios, Iran's lack of decisive action leads to a continuation of its strategic isolation, albeit with slight variations. In the first case, adopting a neutral stance (or, more accurately, a non-responsive position) regarding the renewal of U.S. hegemony will perpetuate this isolation. However, this does not imply that the costs of opposing the U.S. will diminish.

Among the options related to the change or continuation of the international order, two choices stand out: forming an alliance with the U.S. in a scenario where it retains hegemony, or aligning with China in a future where it ascends to dominance. While these options differ fundamentally in execution, they may yield similar outcomes in practice. By leveraging a structural relationship with the prevailing order and the dominant hegemon, Iran could evolve from being a regional actor to one positioned between regional and international power. However, the feasibility and prerequisites for implementing these two strategies will differ significantly.

The most challenging scenario for action arises when the prospect of conflict, confrontation, or decisive war between the U.S. and China emerges, with the caveat that Iran is not a party in this conflict. This historical moment presents pivotal opportunities and significant risks in foreign policy for regional powers like Iran. Aligning with either of these powers places Iran on opposing sides, and the defeat of the chosen power would result in a strategic loss for Iran. Conversely, adopting a stance of neutrality and patience would lead to a lack of benefits from the evolving international order.

In addition to these strategic choices, a darker scenario could emerge for Iran. Here, Iran's role "in and around" the order becomes closely tied to the potential for a decisive war affecting the international system. This shift indicates that international conditions may evolve such that Iran becomes a battleground for rival powers. This situation stems from the unique nature of Iran's foreign policy, which is shaped by its geopolitical context and the systemic pressures of the existing international order. Such pressures suggest that if any of the outlined scenarios occur—regardless of the conflict's origins—a systemic war could ensue, with consequences that extend beyond Iran and take on international

dimensions. This represents a tempestuous situation where the onset of regional conflict transforms the landscape of the international order.

Examining the array of potential futures reveals the complexity of these conditions. It is anticipated that, for at least the next decade and a half, the United States will remain the dominant power in the international order, facing no serious challenge from China. This implies that Iran will continue to engage with the U.S. for a minimum of 10 to 15 more years. If the foundational elements of Iran's foreign policy remain unchanged during this period, a shift in Iran's stance toward the U.S. is unlikely. Consequently, Iran will persist in its challenge against the U.S., facing ongoing pressures to conform to the behavioral expectations set by the U.S. within its defined rules.

The prospects for the next decade, coupled with China's emergence as a stronger player (though not a challenger to the U.S.), will create a context for aligning the interests of both nations. However, it would be a mistake to assume that China and Iran will form a strategic alliance or coalition against the U.S. China is unlikely to engage in any relationship that might provoke tension with the U.S. until it has clear assurance of victory in its competition with America.

Nonetheless, Iran's actions against the U.S. and the establishment of a controlled level of tension between the two countries may be tolerated, as this could redirect U.S. strategic attention toward China. Such conditions could facilitate a systemic shift in favor of China in the years following 2030.

Conclusion: Given these circumstances, it is important to recognize that Iran cannot indefinitely maintain its role as a player within the current international order. Therefore, it must strategically position itself for a long-term coalition with either the architect of the international order or the eventual victor in the U.S.-China competition. This path must be chosen carefully, with continuous evaluations of potential futures to ensure alignment with Iran's national interests.

Keywords: International order, Power Transition, Future Scenarios of the International Order, China, United States of America, Iran's Position

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations
Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.496118.1620

سناریوهای سیاست خارجی ایران در نظم در حال گذار بین‌المللی

مهدی زاده‌علی

نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

Email: m.zadehali@edu.ikiu.ac.ir

0009-0009-6168-0752

مهدی زبایی

دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

Email: zibaei@soc.ikiu.ac.ir

0000-0001-5600-8552

حاکم قاسمی

دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.

Email: ghasemi@soc.ikiu.ac.ir

0000-0001-8714-8611

چکیده

تغییر در نظم بین‌المللی یکی از مهم‌ترین تحولاتی است که به‌صورت جدی، رفتار، منافع و قدرت کشورها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. در این میان فرایند گذاری که از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی آغاز شده، با ظهور چین در حال تبدیل شدن به مهم‌ترین نقطه عطف در سیاست بین‌الملل پس از جنگ دوم جهانی است. گذاری که در تمامی عرصه‌ها آثار و پیامدهای خود را برجای خواهد گذاشت. بررسی تأثیر این تغییر بر ایران موضوعی است که پژوهش حاضر بر آن تمرکز دارد. این پرسش که «رقابت میان چین و آمریکا، چه سناریوهایی را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آینده ایجاد خواهد کرد؟» کانون مقاله حاضر است. در برابر پرسش فوق، این فرضیه که «فرایند و نتیجه رقابت آمریکا و چین عرصه‌های راهبردی را در برابر جمهوری اسلامی ایران خواهد گشود که این خود سناریوهای متفاوتی را برای ایران ایجاد کرده که انتخاب میان آن‌ها تعیین‌کننده مقدرات سیاست خارجی ایران است» به آزمون گذاشته خواهد شد. به این منظور تلاش می‌شود با استفاده از ترکیب نظریه تعدیل شده جابه‌جایی قدرت ارگانسکی و روش سناریونویسی، تصویرهای ممکن از آینده این رقابت را ترسیم کرده و پیامدهای هر یک از سناریوهای ممکن را بر سیاست خارجی ایران مورد کاوش قرار گیرد. ارزیابی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در این فرایند گذار، ضرورت انتخاب‌های راهبردی را برای ایران ایجاب می‌کند، انتخاب‌هایی که برای دهه‌ها سرنوشت نسل‌های آتی را تحت تأثیر خود قرار خواهند داد.

کلیدواژه‌ها: نظم بین‌المللی، جابه‌جایی قدرت، سناریوهای آینده نظام بین‌الملل، چین، آمریکا، جایگاه ایران

مقدمه و بیان مسئله

با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، تصور ظهور قدرتی همسنگ آمریکا در نظام بین‌الملل چندان ساده نبود؛ اما با گذشت زمان و تحولات داخلی و خارجی که بازیگران مختلف به خود دیدند، شرایطی پدید آمد که چین توانست گوی سبقت را تا حدودی از سایر قدرت‌ها برآید. در این میان اقتصاد پویای این کشور نقشی تعیین‌کننده در این پیشی گرفتن داشت. چین به مدد درایت نخبگان سیاسی خود در دهه ۱۹۸۰ و آغاز روند اصلاحات در حوزه‌های مختلف اقتصادی، رشد سریعی را تجربه کرد. به‌طوری که میانگین رشد اقتصادی این کشور در دهه ۹۰، ۴۶/۱۰ درصد و در دهه ۲۰۰۰ این رقم ۹/۸۹ درصد بود. با وجود کاهش سرعت رشد اقتصادی چین به دلیل رکود عمومی در اقتصاد جهانی پس از بحران‌های سال‌های ۲۰۰۸، ۲۰۱۴، مشکلات ساختاری و پیامدهای ناشی از همه‌گیری کووید، اما همچنان فرایند رشد این کشور البته با نرخی کمتر ادامه یافته است. نزدیک به سه دهه پیاپی رشد اقتصادی موجب شد تا این کشور در سال ۲۰۱۰ از نظر حجم اقتصادی پس از آمریکا در مقام دوم در جهان قرار گیرد. این پویایی اقتصادی اجازه توسعه سایر منابع قدرت مادی و غیر مادی چین را داده تا آنجا که از میانه‌های دهه دوم قرن ۲۱ دیگر تردیدی در ورود چین به عرصه رقابت‌های جهانی نماند.

با قدرت یافتن بیش از پیش چین در عرصه داخلی و بین‌المللی، پرسش‌های متعددی نسبت به آینده و جایگاه این کشور در نظم بین‌المللی و پیامدهای تغییرات احتمالی آن به وجود آمده است؛ اما در میان تمامی این پرسش‌ها، این نکته که «رقابت میان چین و آمریکا، چه سناریوهایی را برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آینده ایجاد خواهد کرد؟» بیش از هر پرسش دیگری برای پژوهشگران و سیاستمداران ایرانی واجد اهمیت است. چرا که بی‌تردید از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر آینده قدرت و نقش منطقه‌ای و بین‌المللی ایران محسوب می‌گردد. در برابر این پرسش، این پاسخ ابتدایی را می‌توان به‌عنوان فرضیه طرح کرد که «فرایند و نتیجه رقابت آمریکا و چین عرصه‌های راهبردی را در برابر جمهوری اسلامی ایران خواهد گشود که این خود سناریوهای متفاوتی را برای ایران ایجاد کرده که انتخاب میان آن‌ها تعیین‌کننده مقدرات سیاست خارجی ایران است» در این مسیر تلاش خواهد شد تا با ترکیبی از نظریات روابط بین‌الملل و مدل‌های آینده‌پژوهی به آزمون این فرضیه پرداخت.

۱. پیشینه پژوهش

پرداختن به موضوع تغییر در نظم بین‌المللی و جایگاه ایران در آینده، از موضوعاتی است که مورد توجه پژوهشگران به‌ویژه در حوزه مطالعات خاورمیانه و ایران بوده و هست. یک از جدیدترین آثار منتشره در این موضوع، ویژه‌نامه بهار ۲۰۲۴ فصلنامه سیاست خاورمیانه است که توسط آندره آ گیسلی، انوشیروان احتشامی و انریکو فردلا ویرایش شده است. آندره آ گیسلی و انوشیروان احتشامی (Andrea Ghiselli, Anoushiravan Ehteshami, 2024, pp 19-32) در مقدمه خود بر این شماره فصلنامه در مقاله‌ای با عنوان «گذار خلیج فارس از تک‌قطبی آمریکا» به بررسی تأثیر رقابت آمریکا و چین در شرق آسیا و تأثیر آن بر منطقه خلیج فارس می‌پردازند. در این مطالعه آن‌ها ابتدا موقعیت خلیج فارس را به‌عنوان فشارسنج پویایی قدرت جهانی در حال تحول مورد بحث قرار می‌دهند. سپس به تشریح پیامدهای پایان تک‌قطبی آمریکا در منطقه خلیج فارس برای سیاست‌های پکن و واشینگتن در غرب آسیا پرداخته و در نهایت، چالش‌ها و فرصت‌های این تغییر سیستمی را برای کشورهای خلیج را بررسی می‌کنند.

مقاله سارا بازوبندی با عنوان «راهبردهای ایران در واکنش به تغییرات در روابط آمریکا و چین» (Bazooobandi, 2024, pp 120-132) در این ویژه‌نامه به پویایی روابط میان ایالات متحده و چین پرداخته و بر این باور است که این پویایی موجب تغییراتی در محاسبات استراتژیک و سیاست‌های دوستان و دشمنان هر طرف شده است. در این میان ایران از نگاه او با توجه به چندین دهه ارتباط خود با چین، روابط خود را با این قدرت آسیایی فراتر از همکاری در تجارت و تجارت برده و کوشیده تا بخشی از شبکه نفوذ چین باشد تا بتواند خود را در نظم جهانی چندجانبه در جایگاهی بهتر قرار دهد. این سیاست‌ها از نگاه او دستور کاری بر اساس نگاه رهبران ایران به آینده جهان است که در نهایت کسب قدرت و ارتباط بیشتر در محاسبات استراتژیک جهانی را هدف خود قرار داده‌اند.

محمی الدین مصباحی در مقاله خود با عنوان «آزاد و با اعتماد به نفس: ایران و نظام بین‌الملل» به بررسی تعامل ایران با نظام بین‌الملل بر اساس سه ادعای نظری کلی می‌پردازد. نخست، از نگاه او نظام بین‌الملل یک سیستم سه‌جانبه با سه ساختار مرتبط و در عین حال متمایز، یعنی اجباری-نظامی، هنجاری-اجتماعی و اقتصادی-توسعه‌ای است. دیگر اینکه، کارگزار یعنی دولت ایران، به‌طور هم‌زمان با اجزای ساختاری متناظر نظام بین‌الملل در تعامل است. سوم، در ارزیابی از موقعیت هر کشور در سیستم بین‌المللی، باید تأثیر همزیستی تعامل با هر سه ساختار و اثر متقابل و پویایی بین

آن‌ها را در نظر گرفت. ضعف و آسیب‌پذیری در یکی ممکن است با قدرت در دیگری جبران شود. از نگاه او، توازن ظریف تعامل ایران با نظام بین‌الملل در سه دهه اخیر و به‌ویژه در دوران پس از فروپاشی شوروی و پس از ۱۱ سپتامبر، میان یک تهدید نظامی مجاز به جنگ و پتانسیل یک تطبیق تاریخی سیستمی در نوسان بوده است. از نگاه او، ایران در تعامل پرحاشیه خود با سه لایه نظام بین‌الملل، به‌طور پیش‌فرض از نظر استراتژیک «تنها» بوده و از اتحادهای معنادار با قدرتهای بزرگ محروم بوده است. با این وجود، ایران منزوی نیست، بلکه با تکیه بر توانایی خود که مبتنی بر فرهنگ استراتژیک بومی این کشور است، به شدت درگیر معادلات بین‌المللی است. از این زاویه او حفاظت از این فرهنگ راهبردی را بزرگ‌ترین چالش پیش‌روی جمهوری اسلامی در چهارمین دهه حیات خود می‌داند. چالشی که تا حدی از فشار سیستمی و به میزان قابل توجهی از پویایی هنجاری داخلی ناشی می‌شود (Mesbahi, 2011, pp 9-34).

این موضوع تنها مورد توجه پژوهشگران خارجی نبوده بلکه در میان اصحاب نظر و اندیشه ایرانی نیز توجهاتی را به خود جلب کرده است. برای نمونه مقاله‌ای با عنوان «وضعیت کنونی نظم بین‌المللی، روندهای آینده و پیامد آن برای جمهوری اسلامی ایران» نوشته رشید رکابیان و حسین دلاور با بررسی تحولات نظم بین‌المللی، سه محور «تصویر وضع موجود از نظم بین‌الملل»، «روندهای آینده» و «تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران»، در نهایت به این ارزیابی می‌رسند که پیوند میان ایران و یکی از دو قدرت آمریکا و چین برای تعیین آینده جایگاه ایران در نظام بین‌الملل ضروری است (رکابیان و دلاور، ۱۴۰۱: ۲۴۷-۲۶۹).

در مقاله‌ای دیگر با عنوان «نقش‌آفرینی چین در نظام جهانی آینده از منظر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» محمدجواد نجفی و سیروس حاجی زاده با بررسی زمینه‌های نقش‌آفرینی چین در نظام جهانی آینده می‌کوشند تا پیامدهای آن را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ارزیابی کنند. از نگاه این نویسندگان، محدودیت‌ها و تهدیدات راهبردی آمریکا برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران کم‌شدت یا بی‌تأثیر خواهد شد و موجبات توسعه قدرت و نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه و جهان را نیز فراهم می‌کند (نجفی، حاجی زاده، ۱۴۰۱: ۲۰۷-۲۴۴).

این مجموعه آثار، علی‌رغم کوشش‌های نظری و عملی برای بسط ایده رابطه میان جایگاه ایران و نظام بین‌الملل، به دلیل عدم توجه به سیالیت آینده، از ارائه تصویری پویا در این خصوص ناتوانند. تلاش برای ترکیب میان محیط پویای نظام بین‌الملل و جهت‌گیری‌های سیاست خارجی ایران، نقطه تمایز نوشتار حاضر با این پژوهش‌ها است.

به این منظور، ابتدا ساختار نظری برای تحلیل رقابت قدرت‌ها در سطح بین‌المللی، به بحث گذارده شده و سپس با نگاهی بر رقابت میان و چین و آمریکا، تلاش خواهد شد تا نه تنها چشم‌انداز آتی جهان ترسیم شود، بلکه نوع و میزان تأثیرگذاری هر یک از چشم‌اندازهای ممکن بر سیاست خارجی و منافع ملی ایران ارزیابی گردد.

۲. چهارچوب نظری

تلاش برای ارائه چهارچوب مفهومی جهت توصیف و تبیین چگونگی انتقال قدرت در نظام بین‌المللی، چندان مورد استقبال نظریه‌پردازان حوزه روابط بین‌الملل قرار نگرفته و هرگز نه در دو سنت اصلی نظری در این حوزه یعنی واقع‌گرایی و لیبرالیسم و نه در مکاتب نظری جدید، جایگاه محوری نیافته است. با این حال، گروهی پژوهشگران پس از انتشار کتاب «سیاست جهان» اورگانسکی در سال ۱۹۵۸ (Organski, 1958) به این موضوع پرداختند. این دیدگاه بعدها در اثر مشترک اورگانسکی با کوگلر در سال ۱۹۸۰ مورد آزمون قرار گرفت (Organski and Kugler, 1980) و توسط کوگلر و لیمک در سال ۱۹۹۶ گسترش یافته و در آثار تامن در آغاز هزاره دوم (Tammen, 2000) بازتولید شده است. البته این تنها خط سیر نظری درباره جابه‌جایی قدرت نیست، نگاه چارلز تیلی در رابطه با جنگ، تشکیل دولت و دینامیک‌های قدرت، نیز در این قالب قابل ارزیابی است. او انتقال قدرت را نه نتیجه وضع موجود قدرت‌ها، بلکه پیامد مسیرهای تاریخی شکل‌دهنده به رفتار و تعاملات دولت‌ها می‌داند. تیلی جنگ و درگیری را به‌عنوان یک کاتالیزور حیاتی در شکل‌دهی به قدرت دولت‌ها دانسته که اغلب لحظات محوری در صعود و سقوط قدرت‌ها به شمار می‌روند (Tilly, 1992). این موضوع در میان نظریه‌پردازان جدید نیز مورد توجه قرار گرفته است. یکی از برجسته‌ترین نام‌ها در این میان فرید زکریا است.

زکریا در کتاب خود با عنوان «جهان پسا آمریکایی» به بررسی تغییرات در ساختار جهانی قدرت می‌پردازد. او بر این باور است که در پانصد سال گذشته سه جابه‌جایی در ساختار قدرت بین‌المللی (یعنی تغییرات بنیادی در توزیع قدرت که حیات بین‌المللی را از نو شکل داده است) رخ داده است. در عصر حاضر نیز جهانی‌سازی و ارتباطات بین‌المللی تأثیر زیادی بر تحولات قدرت‌های جهانی داشته و این روند از یک‌سو به فرسایش قدرت هژمون و از سوی دیگر تقویت قدرت‌های جدید کمک می‌کند و این زمینه‌ای برای جابه‌جایی قدرت است (زکریا، ۱۳۹۹)؛ اما آنچه در پژوهش حاضر بنیاد نظری لازم را ایجاد می‌کند، در ادامه سنت نظری است که از ارگانسکی

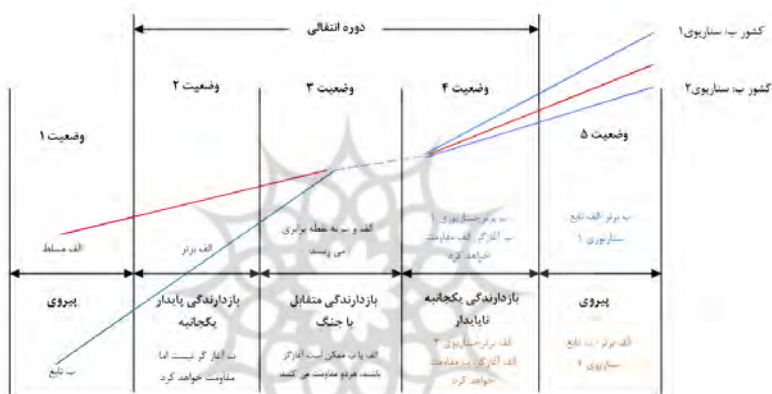
آغاز شده است. در این چهارچوب، نظریه جابه‌جایی قدرت، تصویر ایستا از ساختار و قواعد نظم بین‌المللی را با تمرکز بر پویایی‌های قدرت ترکیب و بر اساس آن تغییر در سطح نظم و توازن قدرت‌های بین‌المللی تشریح می‌کند. ارگانسکی معتقد است که توزیع متوازن توانایی‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی میان گروه‌های متضاد دولت‌ها، به افزایش احتمال وقوع جنگ منجر خواهد شد. صلح زمانی به بهترین شکل حفظ می‌شود که یک نابرابری در توانایی‌های ملی میان دولت‌های راضی و ناراضی از وضعیت موجود وجود داشته باشد (Organski, 1980, p 19).

از نگاه این نظریه، نظم بین‌المللی حاصل تعامل پویایی‌های قدرت، منافع و رضایت‌مندی بازیگران است. در رأس این نظام قدرت‌های بزرگی قرار دارند که بیشترین رضایت را از وضع موجود دارند. پس از آن‌ها، قدرت‌های نوظهور جای گرفته‌اند که با رشد سریع شاخص‌های قدرت خود، به دنبال افزایش سهم و نفوذ در نظم جهانی هستند. پس از قدرت‌های بزرگ، قدرت‌های متوسط و کوچک قرار دارند که به نسبت از وضعیت موجود رضایت کمتری دارند. در پایین‌ترین سطوح این سلسله‌مراتب، کشورهای تحت سلطه قرار دارند که بیشترین ناراضی از نظم جاری بین‌المللی را ابراز می‌کنند.

پایداری این سیستم نه تنها بر اساس تعداد کشورهای راضی، بلکه بر اساس مجموع قدرت و منافع همه بازیگران در این نظم استوار است. به همین دلیل، زمانی که یکی از قدرت‌های بزرگ نوظهور، توان و سرعت رشد خود را به اندازه قدرت مسلط برساند و از وضعیت موجود رضایت نداشته باشد، احتمال درگیری و چالش با قدرت مسلط افزایش خواهد یافت. در چنین شرایطی، میزان ریسک‌پذیری هر دو طرف برای حفظ یا تغییر نظم موجود، تعیین‌کننده روند آینده خواهد بود. به بیان دیگر، زمانی که ناراضیان از وضع کنونی، توان و قدرت لازم برای مقابله را به دست آورند، سیستم با خطر جنگی روبه‌رو خواهد شد که نتیجه آن بازتولید نظم بر اساس منافع قدرت پیروز خواهد بود. این منطق بنیادین است که نظریه جابه‌جایی قدرت بر آن استوار است.

اما این نظریه به تنهایی توان نشان دادن پویایی‌های نظام بین‌الملل در مرحله گذار را نداشته و از این‌رو در این نوشتار در تکمیل ساخت نظری ارائه شده، با بهره‌گیری از روش‌های آینده‌پژوهی، تلاش می‌شود میان تغییرات ساختار نظام بین‌الملل و پویایی کنش بازیگران تصویری سیال از آینده‌های پیش رو ترسیم گردد. شیوه سناریونویسی این امکان را داده که سیاست بین‌الملل در صورت‌های متفاوت تصویرپردازی شده و از درون این تصویرپردازی‌ها سناریوهای ممکن از آینده ترسیم گردد.

سناریونویسی به‌عنوان یک ابزار مفید در آینده‌پژوهی، به طراحی چندین داستان‌گونه از آینده‌های ممکن می‌پردازد. در این روش، با استفاده از عوامل کلیدی و متغیرهای مؤثر بر آینده، چندین سناریوی متفاوت از آینده ترسیم می‌شود. این سناریوها می‌توانند از آینده‌های مطلوب و آرمانی گرفته تا آینده‌های ناخوشایند و بحران‌زا را در بر بگیرند. هدف از این فرایند، درک بهتر از چیستی و چرایی وقایع آینده و همچنین شناسایی نقاط آسیب‌پذیر و عوامل کلیدی مؤثر بر آینده است. از ترکیب این روش تحلیل با نظریه جابه‌جایی قدرت الگوی زیر به‌عنوان چهارچوب تحلیل برای بررسی روابط دو قدرت بزرگ یعنی آمریکا و چین ارائه شده است.

شکل ۱: الگوی مفهومی پژوهش

این الگو سه سناریو را برای آینده نظم بین‌المللی ترسیم می‌نماید که در سیاست خارجی ایران در بستر این نظم باید خود را بازتولید نماید. این سه سناریو عبارتند از: اول، تداوم نظم موجود؛ دوم، درگیری دو قدرت در یک جنگ سرنوشت‌ساز؛ سوم، تغییر قدرت مسلط و ایجاد یک نظم جدید. اما با وجود آن که در این سه آینده محتمل، سه صورت متفاوت از روابط میان قدرت‌های بزرگ را به نمایش گذاشته می‌شود، یک نقطه اشتراک اساسی میان آن‌ها وجود دارد، اینکه برخلاف نگاه‌های مبتنی بر ظواهر بیرونی نظم یعنی عرف، هنجار و نهادهای رسمی و غیر رسمی، از نگاه این پژوهش قاعده بنیادین یعنی «توزیع نابرابر و سلسله‌مراتبی قدرت میان کشورها» در هر سه سناریو امری مشترک است. همچنین آنچه روشن است، دو سناریو تداوم نظم موجود و تغییر آن، صورت‌های ساده و قابل فهم از آینده را به تصویر می‌کشد؛ اما سناریوی

دوم، یعنی درگیری در یک جنگ سرنوشت‌ساز، بیشترین پیچیدگی را دارد. نکته در این است که وضعیت مذکور پایدار نیست و در نهایت بدل به مسیری برای تحول یا تداوم نظم بین‌المللی خواهد شد.

نکته دیگر اینکه، این الگو قادر به شرح تأثیر نظم بین‌المللی بر موقعیت بین‌المللی کشورها نیز هست. در این رابطه، به‌صورت کلی می‌توان گفت که وقوع هر یک از این سناریوها یک تأثیر عمودی و یک تأثیر افقی می‌تواند بر رفتار دولت‌ها داشته باشد. در هر تغییر در نظم بین‌المللی فرصت‌هایی پدیدار می‌گردد که از درون آن امکان جابه‌جایی قدرت کشورها در سلسله مراتب قدرت به وجود می‌آید. از سوی دیگر این شرایط می‌تواند نسبت دولت‌ها به نظم بین‌المللی را نیز تغییر دهد. از این زاویه در تغییرات بین‌المللی، دولت‌های ناراضی از نظم به رضایت یا از وضعیت رضایت به ناراضی تغییر موقعیت می‌دهند.

۳. سناریوهای نظم بین‌المللی

آنچه در بخش پیشین شرح داده شد، تصویری عمومی از رقابتی است که می‌تواند میان هر دو قدرت در عرصه بین‌المللی رخ دهد؛ اما تبیین آنچه میان آمریکا و چین در حال وقوع است، یکی از جدل‌انگیزترین موضوعات در عرصه مطالعات بین‌المللی محسوب می‌گردد. پژوهش‌های گسترده و حتی قابل اتکایی در این حوزه و به‌ویژه زمینه ریسک‌های ناشی از آن انجام شده است؛ اما پاسخی صریح درباره اینکه چین و ایالات متحده چگونه از این مرحله عبور خواهند کرد و در نتیجه نظم بین‌المللی چگونه تعریف خواهد شد، وجود ندارد. چنانچه در بالا اشاره شد، از زاویه نظری سه سناریو برای تعیین نتیجه این رقابت متصور است که وقوع هر یک، جهانی متفاوت را به تصویر می‌کشد. در این پژوهش با تکیه بر چهارچوب نظری پژوهش و وضعیت رقابت قدرت میان ایالات متحده آمریکا و چین، سه سناریو متصور است که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۳-۱. تداوم نظم موجود

این سناریو از سوی برخی از تحلیلگران مورد توجه قرار گرفته است. «میشل سوین»^۱ بر این باور است که چین با حفظ نظم موجود به دنبال اصلاح آن است (Swaine, 2000).

1. Michael Swaine

«دیوید شامبو»^۱ نیز با تکیه بر قدرت و تأثیرگذاری محدود چین و رویکرد منفعل و محدود آن در دیپلماسی، ابراز تردید نمود که چین ظرفیت و توانایی رقابت با آمریکا برای بدل شدن به هژمون جهان را داشته باشد (Shambaugh, 2016). نظم بین‌المللی در این سناریو را چنین می‌توان تصویر کرد که چین با توجه به محدودیت‌های ساختاری خود حداقل در دو دهه آینده چالشگر نظم موجود نخواهد بود و پس از آن نیز به دلیل پیوند بیش از پیش منافع چین با آمریکا، سیاستی تجدیدنظرطلبانه را در پیش نخواهد گرفت؛ اما ماهیت قدرت چین و جاه‌طلبی رهبران سیاسی آن، اجازه نخواهد داد که در نظم تحت سلطه آمریکا به‌عنوان قدرتی حامی هژمونی آمریکا ادغام شود. با این وجود به‌عنوان قدرتی منتفع از نظم موجود اما ناراضی از آن به حیات خود ادامه خواهد داد. در این میان، موازنه میان قدرت چین و هژمونی آمریکا در نظم بین‌المللی همچنان به‌عنوان چالشی در روابط بین‌الملل باقی خواهد ماند، به‌ویژه که درگیری منافع اقتصادی این دو کشور موجب خواهد شد، اجرای استراتژی‌های مهار به سبک جنگ سرد علیه چین غیرممکن شوند. چنین موضعی نه تنها در نوع خود یک دوگانگی در سیاست خارجی چین پدید خواهد آورد بلکه به ایجاد پارادوکس در راهبرد آمریکا برای مدیریت کنش خود با چین خواهد انجامید.

۲-۳. درگیری در یک جنگ سرنوشت‌ساز

«توسیدید»^۲ مورخ شهیر یونانی، در توصیف جنگ‌های آتن و اسپارت نوشت «آنچه اسپارتیان را به این جنگ واداشت، ترس از آتن بود که بیشتر شهرهای یونانی را زیردست خود ساخته بود و روز به روز بر قدرت آن افزوده می‌شد» (توسیدید، ۱۳۹۷: ۶۶). علی‌رغم گذشت قرن‌ها، همچنان این استدلال پایدار است و این بار و در عصر حاضر این پرسش را در برابر بسیاری از پژوهشگران قرار می‌دهد که آیا قدرت‌یابی چین و ظهور این کشور در عرصه بین‌الملل بار دیگر به جنگی سرنوشت‌ساز ختم خواهد شد؟ هرچند در پاسخ، برخی از پژوهشگران همچون آلیسون (Allison, 2017) و پیش از او هانتینگتون این جنگ را محتوم دانسته‌اند؛ اما یک درگیری تمام‌عیار، در عصر هسته‌ای امری است که چندان قریب به ذهن نمی‌رسد. دلیل آن را بیش از هر عنصر دیگر باید در بازدارندگی هسته‌ای یافت. موضوعی که برای بیش از هفت دهه مانع از وقوع یک جنگ میان قدرت‌های بزرگ بین‌المللی شده است و بی‌تردید

1. David Shambaugh

2. Thucydides

مهم‌ترین عنصر در پایان دادن به بحران موشکی کوبا بود. این بحران آخرین واقعه‌ای محسوب می‌شود که آمریکا با خطر درگیری در یک جنگ سرنوشت‌ساز (یا به بیان دقیق آن چیزی که آلیسون افتادن در تله توسیدید می‌نامد) مواجه شد.

اما اینکه تسلیحات هسته‌ای و ترس از درگیری آمریکا و چین در یک جنگ تمام‌عیار، مانع از پیش‌دستی هر یک در آغاز این جنگ می‌گردد (Kühn, 2023) به این معنا نیست که جنگی سرنوشت‌ساز هرگز آغاز نخواهد شد. پس از تسلیم ژاپن در جنگ جهانی دوم تاکنون، چهار جنگ سرنوشت‌ساز رخ داده است که عبارتند از سه جنگ شبه جزیره کره (۱۹۵۳-۱۹۵۰)، ویتنام (۱۹۷۵-۱۹۵۵) و جنگ دوم عراق (۲۰۰۳) برای آمریکا و جنگ افغانستان (۱۹۸۹-۱۹۷۹) برای شوروی. جنگ‌های شبه جزیره کره و ویتنام مانع شدند تا هژمونی آمریکا پس از جنگ جهانی دوم بر نظم بین‌الملل تثبیت گردد و در نهایت برای نخستین بار در تاریخ روابط بین‌الملل، دو نظم سلسله‌مراتبی به موازات هم شکل گرفت. حمله به عراق پس از ۱۱ سپتامبر نیز مانع از تحقق رؤیای آمریکا برای برقراری هژمونی کامل در عصر پس از جنگ سرد شد؛ اما شرایط برای شوروی متفاوت بود؛ برای این کشور نبرد و شکست در افغانستان، تعیین‌کننده سرنوشت نه‌تنها شوروی بلکه کل بلوک شرق و به دنبال آن نظم بین‌المللی بود.

با توجه به این رویدادها، پرسش این است که جنگ سرنوشت‌ساز در رقابت میان چین نوظهور و آمریکای مسلط چه خواهد شد؟ برای پاسخ به آن باید در نظر داشت که آمریکا با توجه به موقعیت خود نیازی به برد در هیچ جنگی ندارد و این توان ابتکار عملی را به این کشور می‌دهد تا با تکیه بر آسیب‌پذیری‌های چین، سرنوشت نظام بین‌الملل را رقم زند. از این منظر تمامیت ارضی، امکان دسترسی به منابع خام و بازارها و در نهایت امنیت انرژی سه نقطه حساس برای چین به شمار می‌آیند که آمریکا با مداخله در آن‌ها می‌تواند فرایند قدرت‌گیری بین‌المللی چین را با چالش مواجه کند. این سه نقطه آسیب، از منظر جغرافیایی، تصویری از سه منطقه است که می‌تواند محل تنش در دو دهه آینده باشد: نخست، تنگه تایوان؛ دوم، دریای چین جنوبی و در نهایت هارتلند انرژی (شامل کشورهای پیرامون خلیج فارس به‌علاوه روسیه).

وقوع یک جنگ سرنوشت‌ساز، به ذات فاقد ارزش است. به این معنا که این شرایط بقا نداشته و آنچه در نتیجه این تحولات رخ خواهد داد، تنها تسهیل‌کننده گذار در نظم بین‌الملل و ورود آن به یکی از دو صورت دیگر است. به بیان دیگر، این جنگ همچون تمامی جنگ‌های بزرگ و سرنوشت‌ساز پایان خواهد یافت و کشوری که بتواند

با حداقل زیان و حداکثر منافع از آن خارج گردد، برنده جنگ و تعیین‌کننده نظم پس از آن خواهد بود.

۳-۳. تغییر قدرت مسلط و ایجاد یک نظم جدید

در این سناریو نظم بین‌المللی بر مدار چین بازتعریف می‌گردد و آینده چینی را ترسیم می‌کند که مصمم است آمریکا را از جایگاه هژمون و موضع مسلط در رأس نظم بین‌الملل کنار زده و خود جانشین آن گردد. از میان پژوهشگران این حوزه، «مایکل پیلزبری»^۱ کنش چین را تلاشی بر مبنای نقشه‌ای سری برای براندازی هژمونی آمریکا و ایجاد سلطه خود بر جهان توصیف می‌کند (Pillsbury, 2015). «مارتین ژاک»^۲ در آثار خود چشم‌اندازی از نظم جهانی چین محور را ترسیم می‌نماید (Jacques, 2012) و «جانو تینگینگ»^۳ در کتابی با نام «نظام تیان‌شیا: فلسفه‌ای برای نهاد جهان»^۴، بدون آن‌که نامی از رقابت با آمریکا به میان آورد، از ایده و آرزوی ایجاد نظم جهانی به رهبری چین سخن گفته و آن را نظم مبتنی بر منطق اخلاقی و در برابر نظم ناقص و ناکام مبتنی بر مفاهیم غربی توصیف می‌نماید (Zhao, 2012).

چین برای تبدیل شدن به قدرت مسلط در نظم بین‌المللی باید فرایندی سه مرحله‌ای را طی نماید. نخست آن‌که در یک دهه آینده به سلطه منطقه‌ای دست یافته و تمامی رقبا در خارج نزدیک خود را تحت انقیاد خود در خواهد آورد. این مقدمه اصلی برای بدل شدن یک کشور به هژمون بین‌المللی است. آمریکا و روسیه در قرن بیستم الگوی کامل این رفتار به شمار می‌آیند.

دوم، در میان‌مدت، چین باید با ورود به عرصه کنشگری بین‌المللی در تعامل با سایر بازیگران نظم چندجانبه تحت مدیریت خود ایجاد نماید. در این گام تا زمانی که چین بر وضع و اجرای قواعد در این نظم سلطه داشته باشد، آن را در راستای منافع خود تلقی و حفظ خواهد نمود.

سوم، پکن با ایجاد فاصله معناداری میان خود و سایر قدرت‌های بزرگ از جمله آمریکا، نظم بین‌المللی را بر اساس هژمونی خود بازتعریف کند و آمریکا را وادار به پذیرش نقش برتر خود نماید. در این شرایط، به دلایل تاریخی، هنجاری و ژئوپلیتیک، آمریکا و بخشی از قدرت‌های متحد آن، اضمحلال کامل در نظم چین را نخواهند

1. Michael Pillsbury

2. Martin Jacques

3. Zhao Tingyang

4. The Tianxia System: A Philosophy for the World Institution

پذیرفت و از این رو به عنوان دومین قدرت پس از چین در جایگاه ناراضی از نظم بین‌المللی قرار خواهند گرفت. به این ترتیب، مجموعه‌ای از کنش‌های متعارض به فرایند روابط آمریکا و چین جهت خواهند بخشید.

۴. ایران و نظم بین‌المللی

رابطه ایران و نظم بین‌المللی بیش از هر زمان دیگری با انقلاب اسلامی دستخوش تغییر و دگرگونی شد. انقلاب اسلامی ایران دارای ویژگی‌هایی است که آن را از دیگر انقلاب‌های مدرن قرن بیستم متمایز می‌سازد. انقلاب اسلامی اولین انقلابی بود که از ایدئولوژی‌های غربی بهره‌ای نداشت و بدون حمایت قدرت‌های بزرگ به حیات سیاسی خویش ادامه داده است. انقلاب ایران دارای بنیادهای مذهبی بود و رهبری آن به کنترل روحانیون درآمد. این ویژگی‌ها موجب ایدئولوژیک شدن نظام سیاسی برآمده از آن شد و این نگرش ایدئولوژیک موجب سلطه نگاه تجدیدنظرطلبانه بر سیاست خارجی آن گردید (غرایاق زندی، ۱۳۷۸: ۲۸۸). از این زاویه جمهوری اسلامی، یعنی سیستم سیاسی برآمده از گفتمان این انقلاب، دارای ویژگی‌هایی است که موجب شده در یک رابطه پیچیده با نظام بین‌الملل قرار گیرد.

در فرایند دولت‌سازی، انقلاب اسلامی اصول و ارزش‌هایی را در قالب جمهوری اسلامی توسعه داده و نظامی متفاوت در مقایسه با هنجارها و روندهای رایج را ایجاد کرده است. در این فرایند هنجارهای برآمده از فرهنگ اسلامی، شیعی و ایرانی تبدیل به یکی از مهم‌ترین منابع شکل‌دهنده به هویت جمهوری شدند. این هنجارها برای ساختار جدید برآمده از انقلاب اسلامی، کارکرد ایدئولوژی سیاسی را یافته و در کنار تکوین هویتی خاص برای آن، به یک نظام اخلاقی-ارزشی ویژه برای ارزیابی و داوری درباره سیاست‌ها، اقدامات و رفتارهای خود و سایر کشورها شکل داد (Mirbagheri, 2004, pp. 558). درک و دریافت علل و عوامل رفتاری این ساخت سیاسی مستلزم فهم بنیادین‌ترین اصل سامان‌بخش به سیاست خارجی ایران است. در حالت تحلیل آرمانی از دوره انقلاب اسلامی، ابتدا و اتکای بنیادین آن از دوگانه قدرت-منافع عبور و دوگانه حق-تکلیف جایگزین آن شد. این تفاوت بنیادین موجب شده است تا ساخت و الگوی سیاست خارجی ایران متفاوت باشد، این تفاوت هم در میان کشورهای هم‌سطح، از نظر ابعاد مختلف قدرت، و غیر هم‌سطح مشهود است. ویژگی مذکور در سطح داخلی نیز خود را در ایجاد نظم‌ی که ارائه‌دهنده الگوی متفاوتی از نسبت دین و سیاست و همچنین حکومت‌داری (در عرصه‌های مختلف از اقتصاد تا فرهنگ) است، خود را به

نمایش گذارده است. در سیاست خارجی، این تفاوت دیدگاه بنیادین موجب شده تا ایران به‌عنوان یک موجودیت سیاسی در تقابل با نظم مبتنی بر تحولات پساوستفالی (تعریف جهان در مجموعه از روابط دولت-ملت و توزیع قدرت میان آن‌ها) و حتی در چالش با آن قرار گیرد. از این نگاه، نظام بین‌الملل از نظر تاریخی و فرهنگی غرب‌محور بوده و ضروری است نوعی دگرگونی در این ساختار پدید آید. به این ترتیب عناصر برجسته رفتاری ایران از یک‌سو نقطه تماس جمهوری اسلامی با نظام بین‌الملل، مقابله با سلطه در نظام بین‌الملل و کوشش برای حفظ استقلال سیاسی و اقتصادی خود و از سوی دیگر تلاش برای توسعه الگوی برآمده از انقلاب اسلامی (آنچه که صدور انقلاب نامیده می‌شود) به شمار می‌آیند.

این‌چنین رفتاری موجب شده تا چالش با نظام بین‌الملل بدل به یک واقعیت سیاسی در بیش از چهار دهه حیات جمهوری اسلامی باشد که مصادیق متعددی برای آن می‌توان یافت. نوع مواجهه قدرت‌ها و مجامع و سازمان‌های بین‌المللی با انقلاب ایران، اشغال سفارت آمریکا در تهران، جنگ ایران با رژیم بعث عراق و حواشی آن، چالش‌های ایران برای پیوستن به معاهدات بین‌المللی، بحران هسته‌ای، تحریم اقتصادی و غیره به‌عنوان حوادث و انتقادات ایران از ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر نظام بین‌الملل را می‌توان مصادیقی از این تقابل برشمرد (فوزی و محمودی‌کیا، ۱۴۰۰: ۱۳۸).

۵. ایران در نظم‌های آینده بین‌المللی

بی‌هیچ تردیدی می‌توان گفت بزرگ‌ترین شکست‌های تاریخی ایران که به ازدست‌رفتن بخش اعظمی از سرزمین‌های پادشاهی ایران در دوره قاجار منجر گردید، یعنی شکست در جنگ‌های ایران و روسیه که به دو عهدنامه گلستان و ترکمانچای ختم شد و همچنین جدایی افغانستان از ایران، بیش از هر عنصر دیگر ناشی از عدم درک تحولات عرصه بین‌المللی بود. در کنار این سه شکست تاریخی، ناتوانی در ارزیابی دقیق از توان کشورها و تشخیص به‌هنگام و سمت‌گیری به‌سوی طرف پیروز در رقابت‌های بزرگ طی جنگ‌های جهانی اول و دوم که به اعلام بی‌طرفی ایران و به دنبال آن اشغال ایران انجامید در کنار مشکلات ساختاری را نیز می‌توان نتیجه این عدم شناخت دانست (ازغندی، ۱۳۸۰).

بی‌تردید دوران اخیر یکی از نقاط عطف و حساس تاریخی است که تصمیم رهبان ایران می‌تواند به سرنوشت تاریخی این ملت گره خورده و تعیین‌کننده جایگاه و نقش ایران در بازی قدرت‌های بزرگ در قرن بیست‌ویکم باشد. روشن است که آینده نظم

جهان در گرو نتیجه رقابت میان چین و آمریکا است و این رقابت دو پهنه راهبردی را در برابر کشورها گشوده است. انتخاب صحیح میان این دو پهنه راهبردی تعیین‌کننده مسیر کشورها نه تنها برای اکنون که برای یک یا دو نسل آتی خواهد بود و این انتخاب جز با درک صحیح از شرایط بین‌المللی و منطقه‌ای ممکن نیست؛ چرا که همانند آنچه درباره نظم بین‌المللی گفته شد، گزینه‌های ایران متعدد، متنوع و هرکدام دارای پیامدهای متفاوتی است.

۵-۱. سناریوی خاکستری: بازیگری بر نظم

همان‌گونه که پیش از این اشاره شد، دو تصویر از آینده می‌توان ترسیم نمود و در کنار آن‌ها یک سناریوی گذار ساخت. در این شرایط دو حق انتخاب عمومی را می‌توان برای ایران در نظر داشت. نخست آن‌که به‌عنوان یک بازیگر در نظم بین‌المللی به کنش و واکنش با دیگر بازیگران بپردازد و با پذیرفتن قواعد بازی به تنظیم روابط خود با قدرت‌های بزرگ روی آورد. دوم، همچنان به‌عنوان کشوری انقلابی با ناعادلانه قلمداد نمودن چنین نظمی (به‌عنوان یک نظم سلسله‌مراتبی مبتنی بر قدرت)، به‌طور ضمنی و صریح به مخالفت با منطق، قواعد و رویه‌های حاکم بر آن بپردازد. انتخاب دوم ساده، صریح اما هزینه‌زا است. به این معنا که در نهایت ایران نمی‌تواند از امکاناتی که دوران گذار برای کشورهایی در سطح و اندازه‌ای مشابه ایران پدید می‌آورد استفاده نماید و مورد چالش قدرت مسلط در نظم (چه آمریکا و چه چین) قرار خواهد گرفت.

هرچند انتظار چنین کنشی اکنون و در شرایط موجود از چین نمی‌آید؛ اما باید پذیرفت که کنش رفتاری کشورها با تغییر قدرت آن‌ها تغییر خواهد کرد و قدرت برتر در نظم بین‌المللی، خواهان نقش عمده در سیستم خواهد شد. اراده چنین کشوری تسری نظم و قواعد مورد نظر خود در تمامی اجزای سیستم بین‌الملل در سطوح مختلف، به گونه‌ای است که کنترل بحران‌ها را به دست می‌گیرد و بازیگران چالشگر را مجازات می‌کند (Organski, 1958). به دلیل منطق ساده قدرت، تفاوتی ماهوی میان عملکرد قدرت مسلط در نظم بین‌المللی وجود ندارد و این قدرت بسته به منافع خود، در بسیاری از موارد، حقوق و امنیت سایر کشورها را فدای منافع خود خواهد نمود. این قاعده کلی رفتار قدرت‌ها در نظم بین‌المللی است و به نظر نمی‌رسد در آینده تغییری در آن پدید آید. هرچند تصویر بیرونی این کنش می‌تواند متفاوت باشد.

۵-۲. سناریوهای سفید: بازیگری در نظم

در صورت انتخاب بازیگری در نظم بین‌المللی، نوع انتخاب و سیاست‌گذاری ایران است که تعیین می‌کند در هر کدام از این دو آینده، ایران در کجای نظم بین‌المللی ایستاده و چه منافع و خساراتی را متحمل خواهد شد. از زاویه سیاست‌گذاری، در ساده‌ترین صورت ممکن، سه الگوی رفتاری برای نقش‌آفرینی ایران در دوران گذار متصور است: نخست، نقش‌آفرینی در طرح آمریکا؛ دوم، بی‌تصمیمی یا بی‌طرفی و سوم، نقش‌آفرینی در طرح چین. این سه صورت در ترکیب با آینده‌های محتمل مجموعه انتخاب‌های راهبردی ایران در شرایط گذار را تعیین می‌کنند. انتخاب‌هایی که شکل‌دهنده ماتریس تصمیم‌های راهبردی ایران در دوران گذارند.

جدول ۱: ماتریس انتخاب‌های راهبردی ایران در دوران گذار

نقش ایران نظم بین‌المللی	نقش‌آفرینی در طرح آمریکا	بی‌تصمیمی یا بی‌طرفی	نقش‌آفرینی در طرح چین
تداوم نظم موجود	تغییر راهبردی کنش ایران و ائتلاف‌سازی با آمریکا	تداوم تنهایی استراتژیک و ایجاد نظم‌های مهار ایران	باخت راهبردی و تداوم و تشدید منازعه موجود با آمریکا
درگیری در جنگ سرنوشت‌ساز*	چالش راهبردی با چین	سیاست صبر و انتظار	چالش راهبردی با آمریکا
تغییر قدرت مسلط و ایجاد یک نظم جدید	باخت راهبردی و قرارگرفتن در گروه ناراضیان از نظم جدید	تداوم تنهایی استراتژیک و پرداخت هزینه‌های چالشگری با آمریکا بدون تعریف جایگاهی جدید برای ایران	ائتلاف‌سازی با چین

* در صورتی که ایران محل وقوع این جنگ سرنوشت‌ساز نباشد.

در نگاه به آنچه در ماتریس بالا آمده، منافع و حتی تهدیدات ایران در نظم در حال گذار بین‌المللی به روشنی مشخص می‌گردد. دو گزینه به‌عنوان باخت یا اشتباه

راهبردی برای ایران به تصویر کشیده شده است. نخست، نقش‌آفرینی در طرح چینی بدون ارزیابی دقیق از نظام بین‌الملل، زمانی که شرایط برای تغییر و تبدیل هژمون این نظم مهیا نشده است و دوم، قرار گرفتن در طرح آمریکا زمانی که هژمونی این کشور در نظم بین‌المللی در حال افول است. نمونه‌های تاریخی چنین اشتباهات بزرگی را نه تنها می‌توان در تاریخ روابط بین‌الملل بلکه در تاریخ روابط خارجی ایران نیز به‌سادگی یافت. با اندکی تسامح، کنش ایران در برابر آلمان و بریتانیا در دوره پهلوی نخست و پیش از آغاز جنگ جهانی دوم (بیات، ۱۳۹۳: ۱۳۳) نمونه‌ای روشن از یک باخت یا اشتباه راهبردی از نوع اول و «عهدنامه فینکشتاین»^۱ میان ایران (فتحعلی شاه قاجار) و فرانسه (ناپلئون بناپارت) نمونه‌ای از اشتباه راهبردی از نوع دوم بود (بوشاسب، ۱۳۷۳: ۱۶۵-۱۷۵). نگاه به این دو واقعه تاریخی هیچ تردیدی باقی نمی‌گذارد که برگزیدن هر کدام از این دو، بزرگ‌ترین تهدید نه تنها برای منافع ایران که تهدیدی برای آینده ایران به شمار خواهند آمد.

در میان مجموعه گزینه‌های بالا دو گزینه مشابه دیگر نیز وجود دارد که هر دو از بی‌عملی ایران در دوران گذار نشئت می‌گیرند. در هر دو مورد، نتیجه کنش ایران تداوم تنهایی استراتژیک کشور (با اندک تفاوت‌هایی) است. در مورد نخست، یعنی بی‌طرفی (به بیان بهتر، بی‌واکنشی یا بی‌عملی) نسبت به تجدید هژمونی آمریکا در نظم جهانی، تداوم تنهایی راهبردی ایران را به دنبال خواهد داشت؛ اما این به معنای تداوم پرداخت هزینه‌های چالش با آمریکا است.

جمهوری اسلامی ایران از زمان تأسیس خود به‌عنوان کشوری انقلابی با ناعادلانه دانستن نظم موجود، به مخالفت با آن پرداخته و آمریکا به‌عنوان هژمون و حافظ این نظم را به چالش کشیده است. پاسخ این چالش هم روشن بود، آمریکا در طول چهار دهه گذشته سیاست مهار ایران را پی گرفته و تلاش کرده است تا به شیوه‌های گوناگون از ایجاد اتحادهای منطقه‌ای و بین‌المللی علیه ایران تا حمایت از گروه‌های مخالف نظام، از اعمال شدیدترین تحریم‌های اقتصادی و در نهایت تهدید به حمله نظامی، این سیاست را پیگیری نماید. تداوم این روند، به معنای تداوم چنین هزینه‌هایی است به‌ویژه زمانی که آمریکا بتواند به این اطمینان دست یابد که جایگاه آن در نظم به‌عنوان هژمون و تنظیم‌کننده روابط میان قدرت‌ها تثبیت شده است، آسودگی بیشتری برای اعمال سیاست‌های خود علیه ایران به دست خواهد آورد و این به معنای هزینه عظیم

1. Treaty of Finckenstein

منافع ملی کشور در چالشگری با نظم مستقر است (مشیرزاده، جعفری، ۱۳۹۱: ۴۷-۷۸). صورت دوم تداوم تنهایی استراتژیک، زمانی رخ خواهد داد که در گذار از هژمونی آمریکا به چین، ایران از ایجاد یک ائتلاف قدرتمند با چین به‌عنوان هژمون نوظهور امتناع ورزد. این می‌تواند ناشی از یک سیاست محافظه‌کارانه و یا بی‌عملی راهبردی باشد. به هر صورت آنچه در نتیجه این شرایط رخ خواهد داد، به هدر رفتن مجموعه سرمایه‌ای است که ایران به دلیل چالشگری با آمریکا هزینه کرده است بی آن‌که حاصلی در جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی ایران داشته باشد. اعلام بی‌طرفی ایران در جنگ جهانی نخست، نمونه‌ای کامل از این بی‌عملی یا بی‌طرفی در مقطع گذار نظم بین‌المللی از کنسرت اروپا به نظم بریتانیایی جهان به شمار می‌آید عاملی که مانع شد هزینه‌های نزدیک به یک سده مقابله با روسیه و عثمانی امکان نقد شدن در بازار بین‌المللی را بیابد (مجبی و احمدی، ۱۳۹۵: ۱۶۸-۲۰۰).

از میان گزینه‌های مربوط به تغییر و تداوم نظم، دو گزینه ائتلاف‌سازی با آمریکا (در آینده‌ای که آمریکا همچنان هژمون باقی خواهد ماند) یا چین (در آینده‌ای که چین هژمون خواهد شد)، با آن‌که در اجرا تفاوت‌های بنیادین دارند؛ اما در عمل، نتایج مشابه خواهند داشت. به این معنا که با استفاده از رابطه‌ای ساختاری با نظم موجود و هژمون غالب، توانایی ایران از کنشگر منطقه‌ای فراتر رفته، به بازیگری حد فاصل میان یک قدرت منطقه‌ای و قدرت بین‌المللی بدل خواهد شد؛ اما امکان وقوع و پیش‌درآمدهای اجرایی این دو به‌صورت بنیادی متفاوت خواهند بود.

در صورت تداوم نظم موجود، انتخاب راهبرد ائتلاف‌سازی با آمریکا نیازمند چرخشی راهبردی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. این چرخش راهبردی شامل، پذیرش نظم موجود و پذیرش آمریکا به‌عنوان قدرت مسلط و تنظیم‌کننده قواعد بازی در این نظم خواهد بود. با پذیرش این دو اصل، ایران بازی خود را در قالب طرح آمریکا برای آینده جهان انجام داده و این انتخاب، دو پیامد عمده را برای چین خواهد داشت.

نخست آن‌که با ورود ایران به چرخه بازیگران حول آمریکا، شرایط امنیتی و سیاسی در منطقه خاورمیانه متحول خواهد شد، آمریکا توان و فرصت بیشتری را برای کنشگری خود در شرق آسیا به دست خواهد آورد. دوم، موقعیت جغرافیایی ایران که این کشور را از یک‌سو در مرکز هارتلند انرژی جهان و از سوی دیگر در میانه ابرپروژه چین یعنی کمربند-راه قرار خواهد داد. انتخاب مذکور این امکان را به آمریکا خواهد بخشید تا از یک‌سو از موقعیت ژئوپلیتیک ایران و از طریق پیوند دادن آن با حوزه

امنیتی در حال شکل‌گیری هندو-پاسفیک در شرق و ناتو در غرب در مهار چین استفاده نموده است؛ کنشی مشابه آنچه آمریکا در برابر شوروی در قالب پیمان سنتو^۱ از طریق ایران، ترکیه و پاکستان داشت (مرادی و خانی‌پور، ۱۳۸۹: ۱۷۹) و از سوی دیگر با استفاده از اهرم انرژی و کنترل بر فرایند قیمت‌گذاری و عرضه انرژی در جهت کنترل رشد اقتصادی چین (به‌عنوان مهم‌ترین ابزار قدرت مادی این کشور) وارد عمل گردد. از زاویه ظهور چین به‌عنوان یک قدرت بین‌المللی، این تغییر در نظم بر کلیه اجزا و زیرمجموعه‌های آن از جمله نظم منطقه‌ای غرب آسیا دارد و در این لحظه تاریخی، نوع و سطح تعامل کشورها با قدرت هژمون جدید تعیین‌کننده جایگاه آن‌ها در نظم جدید خواهد بود. ائتلاف‌سازی ایران با چین، در این بستر موجب خواهد شد تا با ضعف آمریکا در نظم موجود، (در بلندمدت) فشارهای سیستمی بر ایران از میان برداشته شده و قدرت ایران در نظم جدید بین‌المللی، مشروع و مقبول گردد. در این سناریو ایران به‌عنوان بازیگری چالشگر که توان درگیر کردن بخشی از توان راهبردی آمریکا را دارد به کنشگری پرداخته و فرصت‌های کنش آمریکا در برابر چین را محدود خواهد. از سوی دیگر، از طریق ادغام اقتصادی به‌سوی هم تکمیلی با اقتصاد چین پیش رود و در چهارچوب ابرپروژه کمربند-راه، نقش حلقه واسط را داشته باشد. به این ترتیب همکاری ایران با چین، شکافی ژئوپلیتیکی در دکترین مهار چین توسط آمریکا به وجود می‌آورد.

اما سخت‌ترین شرایط کنش در زمانی است که چشم‌اندازی از یک منازعه، درگیری یا جنگ سرنوشت‌ساز در برابر آمریکا و چین پدیدار گردد (با این ملاحظه که ایران یکی از طرفین این جنگ نباشد). این لحظه تاریخی، زمانی است که برای قدرت‌های منطقه‌ای همچون ایران، لحظات سرنوشت‌ساز و قمارهای بزرگ در سیاست خارجی رخ می‌دهد. پیوستن به هر کدام از این قدرت‌ها، ایران را در صف مقابل دیگری قرار می‌دهد و شکست قدرتی که ایران با آن پیمان بسته به یک نقطه ختم می‌گردد و آن باخت راهبردی است؛ اما بی‌طرفی و سیاست صبر و انتظار، به بی‌نصیبی از آورده‌های نظم جدید ختم خواهد شد. در صورت ظهور چشم‌انداز فوق، این سرنوشت‌سازترین لحظه در تاریخ روابط خارجی و سیاست خارجی ایران از ۱۳۲۰ تا به امروز خواهد بود. تصمیم رهبران ایران در این نقطه عطف تاریخی، تعیین‌کننده سرنوشت کشور تا پایان قرن بیست‌ویکم میلادی است. بی‌تردید آنچه می‌تواند در این شرایط خطیر به ایران

1. Central Treaty Organization (CENTO)

به‌عنوان یک بازیگر با قدرتی متوسط کمک نماید، انعطاف‌پذیری بالا و آمادگی برای چرخش‌های تاریخی در لحظات مهم و سرنوشت‌ساز است. نمونه این اقدام را در کنش ایتالیا طی جنگ جهانی اول به روشنی می‌توان دید.

۵-۳. سناریوی سیاه: بازیگری بر نظم

سناریوی سیاه بازیگری «در و بر» نظم برای ایران، پیوندی عمیق با سناریوی جنگ سرنوشت‌ساز برای نظام بین‌الملل دارد. پیش از این اشاره شد که هارتلند انرژی جهان یکی از سه نقطه دارای پتانسیل بالا برای وقوع جنگی سرنوشت‌ساز است. این منطقه که روسیه در شمال، ایران و عراق در مرکز و کشورهای حوزه خلیج فارس در جنوب را دربرمی‌گیرد، مخزن انرژی و تأمین‌کننده بخش بزرگی از نیاز اقتصاد جهان به منابع فسیلی است (IEA, 2024). نگاه به اقتصاد چین و نیاز آن به انرژی برای تداوم رشد و رونق اقتصادی خود نشان از میزان بالای حساسیت این کشور به تأمین امنیت و قیمت رقابتی انرژی دارد (Palmer, 2024). از این جهت است که انتظار می‌رود تا آینده قابل پیش‌بینی، این کشور نسبت به هرگونه تنش در بازار انرژی جهانی آسیب‌پذیری بالایی داشته باشد.

آنچه این منطقه را مستعد کنشگری آشوب‌ساز ایالات متحده آمریکا می‌کند، نه تنها به چین بلکه به ماهیت اقتصاد سیاسی این منطقه نیز باز می‌گردد. این ایده که نظم کنونی اقتصاد جهان دیگر تأمین‌کننده منافع آمریکا نیست، اندیشه‌ای مورد اجماع میان تحلیلگران اقتصاد سیاسی بین‌الملل و حتی فراتر از آن سیاستمداران آمریکایی است. رشد پیوسته اقتصادی چین، افزایش قیمت نفت که به دنبال خود موجب رشد اقتصادی کشورهای تولیدکننده نفت شد و در نهایت گذار آمریکا از یک کشور مصرف‌کننده نفت به تولیدکننده آن، همگی در کنار یکدیگر موجب شد تا چرخه پترو-دلار دیگر همچون گذشته عمل نکرده و تراکم سرمایه‌ای در خارج از اقتصاد آمریکا شکل گیرد. این مقدمه‌ای برای تغییر مرکز ثقل اقتصاد جهانی است. موضوعی است که از نگاه استراتژیست‌های آمریکایی پنهان نمانده است. بازسازی نظم اقتصاد جهانی توسط آمریکا راهکاری برای بازگرداندن آن به مدار پیشین خود و بازتولید چرخه پترو-دلار در اشکال دیگر است (Baylis, Owens, Smith, 2017). تحقق این هدف نیز دو پیش‌نیاز دارد؛ نخست مهار چین و دوم، تضعیف اقتصاد کشورهای نفتی.

با نگاه از منطق کنشگری آشوب‌ساز آمریکا، می‌توان هارتلند انرژی جهان را به‌عنوان کانونی بحران‌زا یافت. هارتلند انرژی، منطقه‌ای است شامل روسیه در شمال،

ایران و عراق در مرکز و کشورهای حوزه خلیج فارس در جنوب که مهم‌ترین منبع تأمین انرژی در جهان به شمار می‌آید. در میان کشورهای این منطقه عربستان، ایران، عراق و روسیه، بالاترین سهم از ذخایر نفتی جهان را داشته و روسیه، ایران و قطر در کنار یکدیگر در مجموع بیش از ۸۰ درصد از ذخایر گاز جهان را دارند (IEA, 2024). در شمال این منطقه، با آن که روسیه به دلیل جغرافیای منحصر به فرد، توان نظامی گسترده و تعاملات بین‌المللی وسیع از تاب‌آوری بیشتری در برابر اقدامات آشوب‌ساز آمریکا برخوردار است؛ اما تجربه جنگ اوکراین نشان می‌دهد که روسیه نیز در حاشیه امن این بازی قرار ندارد؛ اما نقطه حساس و کانونی تنش‌آفرینی، منطقه مرکزی و جنوبی، یعنی مجموعه کشورهای حاشیه خلیج فارس و دریای عمان است.

این منطقه محل ترکیب تصاعدی بحران‌های مختلف است؛ اما کنش‌ها در این منطقه به دلیل تعدد بازیگران درگیر، ماهیت جغرافیایی و در نهایت درگیری اقتصاد جهانی با آن، سطح متفاوتی از پیچیدگی را دارا است و به‌صورت هم‌زمان می‌تواند به چالشی برای آمریکا و چین بدل گردد. چین به‌عنوان یک قدرت در حال ظهور سطحی کنترل شده در تنش‌های این منطقه (برای نمونه ظهور داعش، درگیری یمن، تنش روابط ایران و عربستان) را نه تنها تاب آورده، بلکه برای دوره زمانی میان‌مدت (۵ تا ۱۰ سال آتی) از این تنش‌ها نیز بهره‌برداری خواهد کرد (Erickson, Martinson, 2019). به دلیل گستره درگیری منافع آمریکا، هر نوع تنش در این منطقه (به‌ویژه اگر یک‌سوی آن آمریکا باشد)، از آنجا که بخشی از توجه و توان راهبردی آمریکا را به خود معطوف می‌کند، به باز شدن فضا برای کنشگری منطقه‌ای و بین‌المللی چین در شرق آسیا خواهد انجامید. نکته دیگر اینکه در صورت بروز تنش‌های سطح بالا، چین می‌تواند به‌عنوان بازیگر تعیین‌کننده در معادلات منطقه وارد شده و از طریق کنشگری بین‌المللی برای کاهش سطح تنش وارد عمل شود. به این ترتیب اعتباری در عرصه بین‌المللی برای خود به دست آورده که گذار آن به هژمون شدن در سطح بین‌المللی را تسهیل خواهد نمود.

از چشم‌انداز آمریکا؛ تنش در این منطقه با بالا بردن قیمت انرژی در جهان به کند شدن رشد اقتصادی چین ختم خواهد شد. در نقطه مقابل اقتصاد آمریکا (در صورت تداوم روند کنونی) به دلیل بهره‌گیری از ذخایر نفت‌های لایه‌های رسوبی (شیل) نه تنها وابستگی راهبردی به واردات نفت نداشته، بلکه از قیمت‌های بالاتر انرژی نیز منافع خود را به دست خواهد آورد. در کنار این، تنش‌ها به خروج سرمایه‌ها از منطقه و هزینه دولت‌ها در امور نظامی و امنیتی منجر خواهد شد که این به تقویت چرخه پترو-دلار

منجر شده و در نهایت اضافه درآمد کشورهای نفتی را به سمت اقتصاد آمریکا سوق خواهد داد. وجود سطح کنترل شده‌ای از تنش، ضرورت کنش آمریکا به‌عنوان یک قدرت نظم‌ساز را در نظم بین‌المللی توجیه کرده و این تداوم سلطه آمریکا بر نظم بین‌المللی را مشروعیت می‌بخشد (Baylis, Owens, Smith, 2017)؛ اما در صورت وقوع تنش‌های سطح بالا شرایط برای آمریکا و حتی چین متفاوت خواهد بود.

تنش‌های سطح بالای محتمل در این منطقه عبارتند از ۱. درگیری نظامی کوتاه‌مدت (چند روز تا شش ماه) محدود (مکانی) یا گسترده (مکانی) و یا جنگ تمام‌عیار آمریکا با ایران؛ ۲. درگیری نظامی محدود، گسترده و یا جنگ تمام‌عیار ایران با عربستان (به‌تنهایی یا با ائتلافی از کشورهای منطقه)؛ ۳. درگیری نظامی محدود، گسترده و یا جنگ تمام‌عیار ایران با امارات (به‌تنهایی و یا ائتلافی از کشورهای منطقه)؛ ۴. خروج ایران از نظام عدم اشاعه و درگیری محدود، گسترده و یا جنگ تمام‌عیار ایران با ائتلافی از قدرت‌های بین‌المللی (و منطقه‌ای). جدای از موارد یاد شده، هرچند می‌توان درگیری‌های دیگری همچون درگیری میان ایران و عراق و یا عراق و کویت را متصور بود؛ اما این دو به دلایل تجربه تاریخی از دهه ۸۰ (جنگ ایران با رژیم بعث عراق) تاکنون چندان محتمل به نظر نمی‌آیند.

نکته قابل تأمل این است که در یک‌سوی تمامی امکان‌های تعریف شده از تنش‌های سطح بالا، ایران است. این امر جدای از ماهیت خاص سیاست خارجی ایران، ناشی از فشار سیستماتیک نظم بین‌المللی موجود است. این فشار موجب می‌گردد در صورت وقوع هر یک از احتمالات بالا، (جدای آن که این جنگ چگونه و به چه دلیل آغاز شده باشد) یک جنگ سیستماتیک رخ داده که گسترده پیامدها و نتایج آن فراتر از منطقه رفته و ابعادی بین‌المللی به خود گیرد. این همان چشم طوفانی است که با آغاز یک جنگ در هارتلند انرژی جهان، آن را بدل به تندبادهای تغییر در نظم بین‌المللی می‌کند.

نتیجه‌گیری

از آنچه داده‌های این پژوهش نشان می‌دهد، می‌توان فرایندی از سست شدن نظم موجود بین‌المللی مشاهده کرد. فرایندی که در کنار فرسایش قدرت آمریکا به دلیل توسعه تعهدات فراسرزمینی خود، بیش از هر عنصر دیگر با صعود چین قدرت چین در ابعاد مختلف ارتباط تنگاتنگی دارد. این نقطه‌ای بحرانی برای نظم بین‌المللی است که شرایط را برای تغییرات و حتی درگیری‌های سیستماتیک بیش از هر زمان دیگر

مهیا می‌کند.

آمریکا به‌عنوان قدرت مسلط نظم موجود، در این شرایط می‌کوشد تا جایگاه خود را حفظ نموده و مانع از ایجاد هر بلوک قدرتی گردد که نه اکنون و نه در آینده، بتواند این جایگاه را به چالش کشد. این اصل درباره چین و حتی سایر قدرت‌هایی که اکنون در زمره متحدان آمریکا هستند نیز صادق است. در این شرایط هرگونه تصمیمی خارج از قواعد پذیرفته شده در بازی قدرت‌های بزرگ نه‌تنها می‌تواند به ایجاد تنش سیستماتیک که قواعد و رژیم‌های نظم موجود را متزلزل کرده، بلکه می‌تواند به جنگ سیستماتیک نیز منجر گردد.

در سمت مقابل، چین نیز به‌عنوان قدرتی در حال ظهور همچنان فرایندی از افزایش توانمندی را از سر می‌گذارند که در این میان حساس‌ترین بازه زمانی از میان‌های دهه بیست قرن بیست‌ویکم آغاز و به مدت یک دهه ادامه خواهد داشت. این دوره‌ای است که تعیین‌کننده کلیت نظم تا نیم‌قرن پس از آن خواهد بود. این یک انتخاب تاریخی را در برابر چین قرار داده، یا به جایگاه یک ابر قدرت صعود کرده، نقش و مسئولیت نظم‌سازی را به عهده خواهد گرفت و یا با خارج شدن از گردونه رقابت، جایگاه دوم، هرچند ناراضی از نظم موجود، را به دست خواهد آورد. این برهه زمانی یکی از پیچیده‌ترین و پرخطرترین دوران برای ایران خواهد بود.

نگاه از زاویه ایران به این برهه زمانی، پیچیدگی این شرایط را نشان می‌دهد، از یک‌سو انتظار بر این است که حداقل در یک دهه و نیم آینده، ایالات متحده آمریکا همچنان به‌عنوان قدرت مسلط بر نظم بین‌المللی به حیات بین‌المللی خود ادامه داده و چالشی جدی از طرف چین برای جایگاه این کشور متصور نیست. این امر به این معناست که ایران حداقل برای یک دوره حداقل ۱۰ تا ۱۵ ساله دیگر زیست بین‌المللی با آمریکا را تجربه خواهد کرد و در صورتی که در این دوره بنیادهای سیاست خارجی ایران همچنان تداوم یابند، نمی‌توان تصور تغییر و چرخشی در مسیر سیاست ایران نسبت به آمریکا را متصور بود. این به معنای تداوم چالشگری ایران در برابر آمریکا و ادامه فشارهای آمریکا بر ایران برای تعیین کنش رفتاری بر مبنای قواعد تعریف شده از سوی این کشور است. چنین چشم‌اندازی از یک دهه آتی در کنار چشم‌انداز ظهور چین به‌عنوان بازیگری قوی‌تر از گذشته (اما نه چالشگر آمریکا) زمینه نزدیکی منافع دو کشور را به وجود خواهد آورد؛ اما نباید این تصور پیش‌آید که دو کشور به سمت اتحاد یا ائتلافی راهبردی علیه آمریکا حرکت خواهند کرد. چین تا زمانی که اطمینان لازم را از پیروزی در رقابت آمریکا نداشته باشد، هیچ رابطه‌ای که موجب تنش روابط

با آمریکا گردد را نخواهد پذیرفت. با این وجود کنشگری ایران در برابر آمریکا و حتی ایجاد سطحی کنترل شده از تنش میان این دو کشور که به‌نوعی موجب پراکنده شدن توجه و تمرکز راهبردی آمریکا بر چین می‌گردد را خواهد پذیرفت. این چنین شرایطی تسهیل‌کننده تغییر سیستم به نفع چین در سال‌های پس از ۲۰۳۰ خواهد بود.

از مجموعه آنچه که در پژوهش حاضر طرح و بررسی شد، بی‌تردید ایران در مرکز ژئوپلیتیک قرن بیست‌ویکم قرار دارد. این گذاره نه‌تنها جایگاه ایران که خطرات در برابر ایران را نیز روشن می‌کند. قرار گرفتن در این موقعیت، ضرورت انتخاب‌های راهبردی را ایجاب می‌کند، انتخاب‌هایی که برای دهه‌ها سرنوشت نسل‌های آتی را تحت تأثیر خود قرار خواهند داد. با توجه به مجموعه خطرات تعریف شده به‌ویژه در سناریوی گذار سخت، در این دوره اولویت نخست برای رهبران ایران، باید دوری از بدل شدن ایران به صحنه زورآزمایی قدرت‌های بزرگ و در ادامه یافتن مسیر درست تحولات به‌منظور اتخاذ بهترین تدبیر برای نقش‌آفرینی است.

از نگاه این پژوهش ایران به‌عنوان یک بازیگر بین‌المللی، توان ادامه بازی به‌عنوان یک بازیگر بر نظم برای همیشه را نداشته و از این‌رو باید در آینده با پذیرا شدن قواعد بازی قدرت در نظم بین‌المللی، خود را باید در مسیر یک انتخاب راهبردی به‌منظور زمینه‌سازی برای ایجاد یک ائتلاف راهبردی (در بلندمدت با قدرت نظم‌ساز بین‌المللی یا همان پیروز رقابت آمریکا و چین) قرار دهد. این مسیری که باید با دقت انتخاب و در هر لحظه درباره آینده‌های ممکن برای آن، ارزیابی لازم به عمل آمده تا هم‌سو بودن این آن با منافع کشور تضمین گردد.

فهرست منابع

- پوشاسب، فیض‌الله (۱۳۷۳)، *بررسی تاریخ روابط خارجی ایران با غرب در اوایل دوره قاجار*، فصلنامه مصباح، سال سوم، شماره ۱۲.
- بیات، کاوه (۱۳۹۳)، *کتاب خاطرات و اسناد سپهبد حاج علی رزم آرا*، تهران: شیرازه.
- توسیدید (۱۳۹۷)، *کتاب تاریخ جنگ پلویونزی*، ترجمه محمدحسین لطفی، تهران: انتشارات خوارزمی.
- جواد نجفی، محمد؛ حاجی زاده، سیروس (۱۴۰۱)، *نقش آفرینی چین در نظام جهانی آینده از منظر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، سیاست دفاعی، دوره ۳۱، شماره ۱۲۱.
- رکابیان، رشید؛ دلاور، حسین (۱۴۰۱)، *وضعیت کنونی نظم بین‌المللی، روندهای آینده و پیامد آن برای جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، دوره ۱۹، شماره ۱.
- زکریا، فرید (۱۳۹۹)، *جهان پسا آمریکایی*، مترجم: احمد عزیزی، تهران: هرمس.
- غرایق زندی، داود (۱۳۸۷)، *اصول و مبانی سیاست خارجی جستاری در متون: جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال یازدهم، شماره ۲.
- فوزی، یحیی؛ محمودی‌کیا، محمد (۱۴۰۰)، *جمهوری اسلامی ایران و نظام بین‌الملل: چرایی چالش‌ها و راهبردها*، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی فصلنامه علمی، سال ۱۲، شماره ۲.
- محبی، سیروس؛ احمدی، سعیده السادات (۱۳۹۵)، *بررسی عوامل شکست نمایندگان ایران در راه‌یابی به کنفرانس صلح ورسای*، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال دوازدهم زمستان شماره ۱.
- مرادی، مسعود؛ خانی‌پور، سمیه (۱۳۸۹)، *پیمان بغداد*، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال ۱۲ شماره ۴۵.
- مشیرزاده، حمیرا، جعفری، هرمز (۱۳۹۱)، *قدرت هژمون و دولت‌های انقلابی: مطالعه موردی آمریکا و جمهوری اسلامی ایران*، روابط خارجی، شماره ۱۳.
- هانتیگتون، ساموئل (۱۳۷۳)، *رویارویی تمدن‌ها*، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، ترجمه مجتبی امیری، شماره ۶۹ و ۷۰.

References

- Allison, Graham. (2017). "China vs. America: Managing the Next Clash of Civilizations", Foreign Affairs, available at: www.foreignaffairs.com/print/1120535
- Baylis, John. Smith, Steve. Owens, Patricia. (2017) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford: Oxford University Press.
- Bazoobandi, Sara. (2024) "Iran's Strategies in Response To Changes in US-China Relations", *Middle East Policy*, Volume 31, Issue 1.
- Erickson, Andrew S. Martinson, Ryan D. (2019) *China's Maritime Gray Zone Operations*, Portada: Naval Institute Press, 2019.
- Fozi, Yahya; Mahmoudikia, Mohammad. (2021) "The Islamic Republic of Iran and the International System: Reasons for Challenges and Strategies," *Contemporary Political Essays, Scientific Quarterly of the Institute for Humanities and Cultural Studies*, Year 12, Issue 2, Summer.
- Gharaei Zandi, Davood. (2008) "Principles and Foundations of Foreign Policy: A Study of Texts: Islamic Republic of Iran," *Strategic Studies Quarterly*, Year 11, Issue 2, Summer.
- Ghiselli, Andrea. Ehteshami, Anoushiravan. (2024) "The Persian Gulf's Transition from American Unipolarity" *Middle East Policy*, Volume 31, Issue 1.
- Huntington, Samuel. (1994) "The Clash of Civilizations", *Political and Economic Information*, translated by Mojtaba Amiri, Issues 69 and 70, June and July.
- IEA (2024), *Oil Market Report - May 2024*, IEA, Paris <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-may-2024>
- Jacques, Martin. (2012) *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, New York: Penguin Books.
- Kühn, Ulrich. (2023), "Strategic Stability in the 21st Century: An Introduction", *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, Volume 6
- Mesbahi, Mohiaddin. (2024) "Free and Confined: Iran and the International System", *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 2, No. 5, spring.
- Mirbagheri, F. 2004. "Shiism and Iran's foreign policy". *The Muslim world*, Vol 94. No 3.
- Mohebi, Cyrus; Ahmadi, Saideh Sadat. (2016) "Examining the Factors Behind the Failure of Iran's Representatives to Participate in the Versailles Peace Conference," *Political Science Research Journal*, Year 12 Winter, Issue 1 Serial No. 45
- Moradi, Masoud; Khanipour, Somayeh. (2010) "The Baghdad Pact," *Foreign Relations History Quarterly*, Year 12, Issue 45..
- Moshirzadeh, Homeira; Jafari, Hormoz. (2012) "Hegemonic Power and Revolutionary States: A Case Study of the United States and the Islamic Republic of Iran," *Foreign Relations*, Issue 13, Spring.
- Najafi, Mohammad Javad; Hajizadeh, Cyrus. (2022) "China's Role in the Future World Order from the Perspective of the National Security of the

Islamic Republic of Iran," Defense Policy, Volume 31, Issue 121 Serial No. 4, March.

- Organski, A. F. K. (1968) World Politics, 2d Ed. New York: Knopf.
- Organski, A. F. K. Kugler, Jacek. (1980) The War Ledger, Chicago: University of Chicago Press.
- Palmer, Ian (2024), "Oil Going Down While China's Energy Mix and Emissions Doing A Backflip", Forbes, <https://www.forbes.com/sites/ianpalmer/2024/04/28/oil-going-down-while-chinas-energy-mix-and-emissions-doing-a-backflip/>
- Pillsbury, Michael. (2015) The Hundred-Year Marathon: China's Secret Strategy to Replace America as the Global Superpower, New York: Martin Press.
- Rakabian, Rashid; Delavar, Hossein. (2022) "The Current State of the International Order, Future Trends, and Their Implications for the Islamic Republic of Iran," International Studies Quarterly, Volume 19, Issue 1, Serial No. 73, July.
- Shambaugh, David. (2016) China's Future, New York: Polity.
- Shambaugh, David. (2020) Where Great Powers Meet: America and China in Southeast Asia, New York: Oxford University Press.
- Swaine, Michael D. Daly Sara A. (2000) Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present, and Future, Rand Corporation.
- Tammen, Ronald. Kugler, Jacek. Lemke, Douglas. (2000) Power Transitions: Strategies for the 21st Century, New York: Chatham House.
- Tilly, Charles. (1992) Coercion, capital, and European states, AD 990-1992, Cambridge, MA: Blackwell.
- Zakaria, Fareed. (2020) The Post-American World, translated by Ahmad Azizi, Tehran: Hermes.
- Zhao, Tingyang. (2021), All under Heaven: The Tianxia System for a Possible World Order, Translated by Joseph E. Harroff, Oakland: University of California Press.